

ÜSKÜP FATİH SULTAN MEHMET KÖPRÜSÜ-TAŞ KÖPRÜ/VARDAR KÖPRÜSÜ

Fatih Sultan Mehmet Bridge Stone in Skopje

Mehmet Zeki İBRAHİMGİL*

Özet: Üsküp'teki tarihi Taş Köprü Büyük İskender'in heykeli olduğu Makedonya Meydanı ile Türk Çarşısı arasındaki bir mevkide, şehri doğu ile batıya bölen Vardar Nehri üzerindedir. Bütün arşiv belgelerinde köprünün adının, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü olarak geçmesine rağmen halk arasında Vardar Köprüsü veya Taş Köprüsü isimleriyle adlandırılmaktadır. Köprünün inşaatını Sultan II. Murat başlatmış, Fatih Sultan Mehmet tamamlamıştır. Bu sebeple resmi kayıtlarda Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ismiyle kaydedilmiştir. Her şey ayan beyan olmasına rağmen, Sırp, Makedon ve Bulgar kaynakları köprü'nün inşa tarihi ve ismi ile ilgili efsanelere dayanarak birbirinden farklı görüşler öne sürmüşlerdir. 1912 yılından itibaren sistematik bir şekilde, köprüdeki Osmanlı-Türk mimari öğelerini kaldırıp, kendi kültürlerine mal etmeye çalışmışlardır. En son köprüdeki mihrabı kaldırarak bu hamasi emellerine ulaşmaya gayret etmişlerdir. Kamuoyunun baskısıyla köprü mihrabını kötü bir restorasyonla yerine koyma zahmetinde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe: Üsküp Taş Köprü, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, Vardar Köprüsü, Makedonya, Üsküp,

Abstract: Square is a statue of Alexander the Great in the historic Stone Bridge in Skopje, Macedonia is at a location between the Turkish bazaar. The bridge over the Vardar River divides the city east and west. All archival documents the name of the bridge, the Fatih Sultan Mehmet Bridge, as it turned out the names among the people called Vardar Bridge or Stone Bridge. Sultan Mehmet II the construction of the bridge. Murat started, Fatih Sultan Mehmet completed. For this reason, the official name of Fatih Sultan Mehmet Bridge kayıtlarda recorded. Despite the declaration of each living thing, Serbian, Macedonian and

* Doç.Dr. Gazi Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Türkiye.

Bulgarian sources of the bridge built on the basis of history and legends of different opinions about the name suggested. In a systematic manner since 1912, the bridge to remove the Ottoman-Turkish architectural elements, have attempted to cost their own culture. The aspirations of the heroic effort to reach the bridge by removing the most recent have niche. Replacement bridge restoration of public pressure never bothered to have made a bad mihrab niche.

Key words: *Stone Bridge in Skopje, Fatih Bridge in Skopje, Vardar Bridge*

Üsküp, şehir merkezinde, “Makedonya Meydanı” ile “Eski Çarşı” arasındaki bir mevkide, şehri doğu ile batıya ikiye bölen Vardar Nehri üzerindedir. Osmanlı Arşiv belgelerinde köprünün adının, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü olarak geçmesine rağmen halk arasında Vardar Köprüsü veya Taş Köprüsü isimleriyle adlandırılmaktadır. Hâlbuki Köprünün banisi Sultan II. Murat olmasına rağmen bu isimde hiçbir kayıta geçmemektedir. Buna karşılık, Sırp, Makedon ve Bulgar kaynakları köprü’nün inşa tarihi ve ismi ile ilgili efsanelere dayanarak birbirinden farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Sırlar Çar Duşan (14.yy), Bulgarlar Krale Marko (13yy), Makedonlar Justinyan Köprüsü (6.yy) olarak adlandırdıkları bilinmektedir. Efsanelere dayanarak köprünün Roma ve Bizans dönemleri ile Sırp Kralı Stephan Duşan ve Kral Makro dönemlerine ait olabileceği görüşüne yer vermişlerdir. Sözde bilim adına ortaya atılan bu hamasî görüşlerin hiçbir bilimsel dayanağı yoktur. Köprünün onarım kitabeleri, inşasıyla ilgili vakıf kayıtları ile eserin kendisi ortada dururken efsanelere dayanarak bir takım görüşler üretmek sadece Balkan ülkelerinde görülen bir husustur (Bistra Cvetkova, “Kım Ekonomiçeskata İstoriya Na Gradovite v Bilgarskite Zemji Prad 15 vek”, İnstitut Za İstoriya , Sofija, 1964 ; Glişa Elezoviç, “Turski Spomenici u Skoplju” Beograd, 1940,5)

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü’nün inşaatı 1444 yılında Sultan II. Murat döneminde başlamış, 1456’da Fatih Sultan Mehmet döneminde tamamlanmıştır (Evliya Çelebi V (1978), 558). Bütün tarihî vesikalar, arşiv kayıtları ve bugün ortadan kaldırılmış olan inşaat ve onarım kitabeleri de bu tarihleri açıkça göstermektedir (Kumbaradzi-Bogoeviç (1998), 127; Kataniç-Gojkovic (1961), 117-120, 121; Kienitz, (1964); Cvetkova (1964); Çulpan (1975). Köprü, Makedonya Cumhuriyeti Kültür Eserlerini Koruma Kurulu (Republički Zavod za Zaštita na Spomenicite na Kulturata-RZZSK)’nun 10.03.1952 tarihli ve 32 sayılı karar ile tarihi eser olarak tescil edilmiştir.

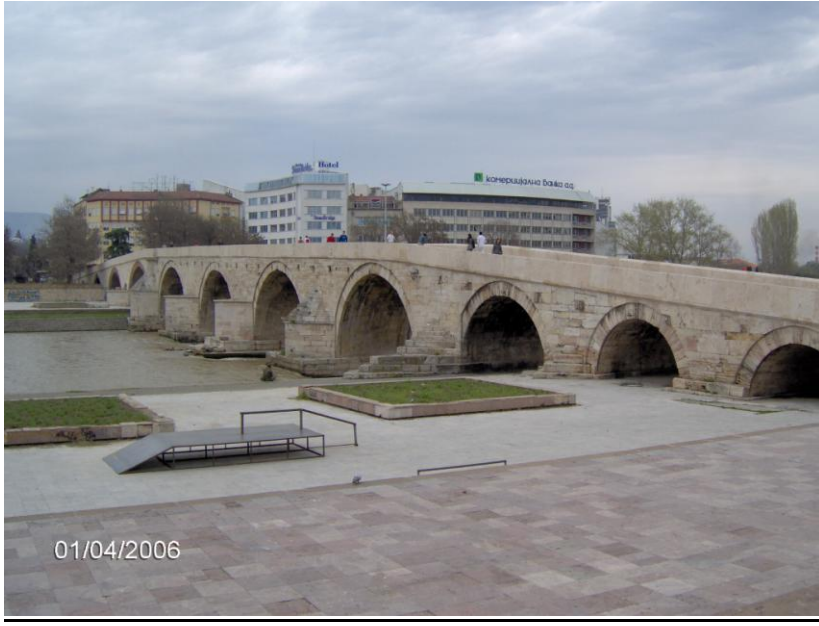
Üsküp şehrinin simgesi durumunda olan Fatih Sultan Mehmed Köprüsü (Taşköprü)'nün toplam uzunluğu 220 metredir. Köprü'nün; kemer açıklıklarının en küçüğü 4,05 metre, en büyüğü ise 13,48 metre genişliğindedir. 13 kemer gözlü köprü'nün kemer açıklıkları her iki yönden ortaya doğru daha geniş ve daha yüksek tutularak üçgen şeklini almıştır. Köprü, iki uçtan merkeze doğru hafifçe yükselen bir biçim arz eder. İnşa malzemesi olarak kesme taş, yer yer moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Yuvarlak kemerleri üzerine oturan köprü'nün üst yapısı, demir korkuluklar, döşeme ve tarih köşkünden müteşekkildi. Köprü'nün güney kanadının üçüncü ayağı üzerinde oturan kitabelik köşkü, dikdörtgen bir plan arz ederdi. Dikdörtgen planlı kitabelik köşküde mukarnaslı bir mihrap nişi bulunmaktaydı. Köprü'nün her iki yönünde karaya oturan kemer gözlerinden ikişer adeti, toprak dolgu yüzünden kapatılmıştır. Köprü'nün hicrî 871/ milâdî 1466, hicrî 973 / milâdî 1565 ve hicrî 985 / milâdî 1578 tarihli arşiv belgelerinde, sel baskınları sonucu bazı bölümleri yıkılan köprü'nün tamir edilerek masrafının Dersaadet'e bildirilmesi istenmiştir. Fatih Sultan Mehmed Köprüsü, hicrî 973/milâdî 1566, hicrî 985/ milâdî 1578, hicrî 987/ milâdî 1579, 1688, 1817, 1869, 1888, 1897, 1905, 1909, 1910, 1930, 1963, 1997 ve

2002 tarihlerinde tamiratlar geçirmiştir (Evliya Çelebi V (1978), 558; Ayverdi III (2000), 302).

Köprü'nün restorasyonunu incelemek üzere Türkiye'den 12-16 Temmuz 2004 tarihlerinde Gazi Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Doç.Dr. Mehmet Z. İbrahimgil başkanlığında, Prof.Dr. Hakkı Acun, Prof. Dr. Halit Çal ve Neval Konuk'tan oluşan bir uzman ekip, yerinde incelemelerde bulunarak rapor hazırlandı. Bu raporda, *“köprüye ait mihrap köşkünün toplam 76 taştan ibaret olduğunu; Bunlardan 72 taşın kullanılabilir durumda olduğunu, geriye kalan 4 taşın da aslına uygun yenileri konulacağı ifade edildiği; Köprü mihrabiyesinin şimdiye kadar niye inşa edilmediğini de inşaatta çalışan işçilerin metrekareye göre çalıştıklarını, mihrabiye'nin az metrekaresi fakat çok işçiliği olduğunu ve bu sebeple işçilerin bunu en son yapacakları şeklinde bize izah tarafımıza izah edildiği; Mihrap köşkünün en kısa zamanda orijinaline uygun şekilde mevcut taşlarla yapılacağını; Mihrap nişinde kırılmış mukarnaslı taşların da dikkat edilerek yerleştirileceği; Mevcut olduğu söylenen kitabenin bulunarak, bulunamaz ise arşiv fotoğraflarına bakılarak yeniden yazdırılacağı hususunda”* heyetimize resmi olarak bildirilmiştir.

Köprünün; sofa köşkündeki hicrî 987/milâdî 1579 tarihli birinci onarım kitabesi 1930'lu yıllardaki onarımda; köprü mihrabındaki hicrî 1327/milâdî 1909 tarihli onarım kitabesi ise 1970'li yıllardaki onarımda ortadan kaldırmıştır (Kataniç-Gojkovic (1961), 117-120, 121; Kienitz, (1964) 23; Cvetkova (1964); Çulpan (1975), 128). 2000 yılında başlayan son restorasyonda da köprünün 7. ayak üzerinde yer alan mihrabiyesi, 29 Temmuz 2002'de bazı işçilerin dikkatsizliği sonucu "kazaran" yıkılmıştır. 1970'li yıllardaki onarımda kitabelik köşkünü yıkarken ülkede komünist rejim olduğundan fazla bir tepkiyle karşılaşılmamıştır. Ancak, 4 Temmuz 2002'de köprünün mihrabı "kaza sonucu" Vardar nehrine düşerek parçalandığında, Türk ve Müslüman nüfus büyük tepki göstermiş; Makedonya basınındaki akliselim köşe yazarları ve bilim çevrelerince bu durum eleştirilmiştir. Üsküp büyükelçimizin Makedonya makamları ve UNESCO nezdinde temaslarda bulunması üzerine; dönemin aşırı Makedon milliyetçi partisi VMRO-DPMNE iktidarı köprünün restorasyonunu durdurmak zorunda kalmıştır. Ancak, Makedonya'da Eylül 2002'deki seçimlerde iktidardaki VMRO-DPMNE partisi seçimi kaybedip, Sosyalistlerin iktidara gelmesiyle köprünün restorasyonu tekrar başlamıştır. Günümüzde hâlâ restorasyon çalışmaları devam eden Fatih Sultan Mehmet Köprüsünün, 26 Temmuz 2004'te Üsküp'te 1963'te meydana gelen şiddetli depremin 40.yılı anısına açılışı yapılmıştır. 2000 yılında başlayan ve 10.11.2004 tarihiyle devam eden restorasyon çalışması esnasında; köprü korkuluklarında ve zeminindeki taşların sökülerek, orijinalerinden geniş, enli ve yüksek olarak yenilendiği, eski taşların köprünün yanına atıldığı, Türk Köprü mimarisinde görülen bir özellik olan köprünün 7. ayağı içinde yer alan iki bekçi odası girişinin kapatıldığı, köprü ayaklarında ve kemer yüzeylerinde bulunan 8 adet gül bezek, çarkifelek v.b. Osmanlı süsleme sanatını sembolize eden motiflerin detaylı çizimlerinin bulunmadığı, köprü üzerinde birer dinlenme ve seyir yerleri olan ve seferde, köprüden geçen birliklerin denetlenmesi ve hatta mevcutlarının sayılması için yapılan sofa ile kitabelik kısmının ve yıkılan mihrabiye'nin de yerine konulmadığı tespit edilmiştir. Ancak, yerli ve yabancı baskılara dayanamayan Makedon yetkililer, 2007 yılında alel ade bir şekilde mihrabiye'yi yerine inşa ettiler. Fakat bir farkla, mihrabiye'nin hemen karşısına Osmanlı karşıtı olan bir isyancının sözde kahramanları olan Karpoş'un anısına plaket koyarak. Makedon yetkililerin restorasyon ve konzervasyon projesi adı altında, farklı bir dönem ve üslûbu yansıtmak gayesiyle yeniden inşa etmeye çalıştıkları Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün mimarîsinde ve tarihlendirilmesinde yapılan hataların yeni bilgiler ışığında bir an önce düzeltilmesi gerekmekte ve de ülkemizin vakit kaybetmeksizin UNESCO nezdinde acil girişimlerde bulunmasına ihtiyaç vardır.

Kitabe:

İncelememiz esnasında köprü üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktaydı. İnşa kitabesi günümüze ulaşmayan köprünün, yayınlarda bulunan iki onarım kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabelerden ikincisi Sultan Reşad'ın Rumeli seyahati esnasında köprüde yapılan tamiratları belgeleyen 1909 tarihli onarım kitabesidir.

Kitabelerin transkripsiyonu şu şekildedir:

I. Kitabe:

Ta'mirini görenler bu cısr-i bi-nazırın
Tahsin edub didiler evvelkinden çok â'la
Ta'mir olunmak ile yapıldı gönlü Hakk'ın
“ Oldu hilali termim-i cısr-i bâlâ”

Ebced hesabıyla son satır hicrî 978/ milâdî 1579'a tekabül etmektedir (Ayverdi III (1981), 302).

II. Kitabe:

Sultan Murad-ı sâni - Eyledi bu cisr-i evvel
Tevsi'ini etti ferman - Sultan Reşad-ı âdil
İmar olundu köprü - Hakkâki pek mükemmel
Unvanına denilse - Şâyân-ı cisr-i ekmel
Görüp tevsi' cisri – Sevildi cevher gibi tarih
“Mehmet Han Hamistir- Veren bu cisre âbadi”

(Ebced hesabıyla son satır hicrî 1327/ milâdî 1909'a tekabül etmektedir (Kumbaraci-Bogoeviç (1998), 124).

KAYNAKLAR

A). Arşiv Belgeler: Üsküp Taş Köprüsü ile ilgili Osmanlı arşiv belgelerinden bazıları şunlardır:

- İsa Bey'in Hicrî 874 Tarihli Türkçe Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No.629, s.652-653;

- Milâdî 1467-68 Tarihli Üsküp Kazası Mufassal Tahrir Defteri, Başbakanlık Arşivi, Defter No.4; - Milâdî 1481 Tarihli Üsküp Kazası Mufassal Tahrir Defteri, Başbakanlık Arşivi, Defter No. 16;

- Milâdî 1455 Tarihli Üsküp Kazası Mufassal Tahriri Defteri, Başbakanlık Arşivi, Defter No.12;

- Milâdî 1569 Tarihli Üsküp Livası Mufassal Tahrir Defteri, Tapu Kadastro, KKA, Defter No.190;

- Hicrî 1061/ Milâdî 1650-51 Tarihli Ali Emiri Tasnifi, Tapu Kadastro, KKA, Defter No. 468;

- Üsküp, Makedon Milli Arşivinde Köprü ile ilgili bazı belgeler, Metodiya Sokoloski, “Vakıfı i Vakıfski Dokumenti”, adı altında vakfiyelerin bir kısmı yayınlanmıştır. (Ayverdi III (2000), 302; Elezoviç, (1940)70; Sokolovski, (1977), 81–87.

Makedonya Millî Arşivinde, Metodiya Sokoloski, Vakıfı i Vakıfski Dokumenti, adı altında köprü ile ilgili vakfiyelerin bir kısmı yayımlanmıştır. Bu

belgelerde köprünün gerek inşaatı gerekse onarımlarında gider ve gelirler ayrıntılı bir şekilde verilmiş, köprü inşaatında hangi taş ocaklarından taş getirildiği dahi belirtilmiştir. Üsküp Kazası ve Şişevo, Gulovo, Kondovo, Sedlarevo vb. köylerinin köprü inşaatı sırasında dokuz yıl vergiden muaf oldukları, Yunanistan'ın Serez ve Selanik şehirlerinden ustaların çalıştırıldığı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır (Sokolovski, (1977), 81–87);

SALİH ASIM, Tarihçe-i Üsküp, (Yazma), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Mehmet Reşad Kataloğu, Nu.616, İstanbul, 1327.

SALİH ASIM, Üsküp Tarihi ve Civarı, Üsküp, 1932.

Salname-i Vilayet-i Kosova, İstanbul, 1310.

Salname-i Vilayet-i Kosova, İstanbul, 1314.

- 1896 (Hicri 1414) Kosova Vilayeti Salnamesi, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., İstanbul, 2000, s.110;

B). Literatür:

EVLİYA ÇELEBİ, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.V-VI, (Sad.T.Temelkuran-N.Aktaş), İstanbul, 1978.

EVLİYA ÇELEBİJA, Putopis, Odlomci o Jugoslovenskim zemljama, (Özetleyen H. Şabanoviç), Sarajevo 1979.

ELEZOVIÇ, G., “Turski Spomenici u Skoplju”, Glasnik Skopskog Naučnog Društva, Kniga I, Sveska 1, Skoplje, 1925, 135-176.

ELEZOVIÇ, G., “Turski Spomeniçi u Skoplju”, Glasnik Skopskog Naučnog Društva, Kniga V, Sveska 2, Skoplje, 1929, 243-261.

ELEZOVIÇ, G., “Turski Spomeniçi u Skoplju”, Glasnik Skopskog Naučnog Društva, Kniga VII-VIII, Broj 3-4, Skoplje, 1930, 177-192.

ELEZOVIÇ, G., Turski Spomenici, Kniga I, Sv.2, Beograd, 1952.

EYİCE, S., “Üsküp'te Türk Devri Eserleri”, Türk Kültürü, S.11, Ankara, 1963, s.20-30.

AYVERDİ, E.H., Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya, C.II, Kitap 3, İstanbul, 1981.

BOGOEVIÇ, L.K., “Kameniot Most Vo Skopje”, Institut Za Nacionalna Istorija, Glasnik, Godina XXIV, Broj 3, Skopje, 1980, s. 169-183.

CVETKOVA, B., “Към икономическата история на градовете в българските земи през 15 век, (Edin neizdaten zakon na Skopie od 15 stolietie)”, Izvestia na Institutata za istoria, tom 14-15, Sofia 1964.

ÇULPAN, C., Türk Taş Köprüleri, Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar, Ankara, 1975.

DUDA, W.H., Balkantürkische Studien, Wien, 1949.

GOJKOVIÇ, M., Stari Kameni Mostovi, Beograd, 1989.

KATANİÇ, N., - GOJKOVIÇ, M., Gradza za Proučavanje Starih Kamenih Mostova i Akvadukata u Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori, Beograd, 1961.

İLİOV, V., “Kameniot Most Vo Skopje Vo Svetlinata Na Najnovite Proučvania”, Kulturno İstorisko Nasledstvo Vo SR Makedonija, Kniga XVIII, Skopje, 1983, s.123-147.

KUMBARACI-BOGOEVIÇ L., Okolu praşanjeto za datiranjeto na mostot na rekata Vardar kaj seloto Zelino, RZZSK, Kulturno nasledstvo XII-XIII, Skopje 1988, s. 113-116.

KUMBARACI-BOGOJEVIÇ, L., Osmanski Spomenici vo Skopje, Skopje, 1998.

KUMBARACI-BOGOJEVIÇ, L., Üsküp’te Osmanlı Mimari Eserleri, İstanbul, 2008.

SOKOLOSKI, M., Nekoi novi izvorni podatoci i sogleduvanja za Kameniot most vo Skopje, MANU, Prilozi XIV 1-2, oddelenie za opştstveni nauki, Skopje 1983, 83-96.

KIENITZ, F.K., “Skopje und seine Osmanischen Bauten nach dem Erdbeben”, Deutsch-Türkische Gesellschaft E.V.Bonn Mitteilungen, Heft 56, (Mai 1964), Bonn, s.1-15.

MICHEL, Robert, “Fahrten in den Reichslanden, Wien, 1912 ;

KINCOV, Vasil, “Grad Skopje”, Sofija 1986 ;

Şafak, E., Sabah Gazetesi, 29 Mayıs 2005 tarihli bir yazısı;

Armağan, M., Zaman Gazetesi, 4 Mayıs 2008 tarihli yazısı;